

BASINDA OTO - KONTROL

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER

Basın Hürriyeti ile meşgul olanlar bilmektedirler ki, bu hürriyet 19. asrın sonunda klâsik niteliğini kazanmış ve hürriyetin mevcut bulunması için gerekli olan bütün şart ve unsurları devrin hukuk anlayışı içinde belirmişti. Hal böyle iken, 20. asırda ve özellikle 1. Dünya harbinden sonra meydana çıkan bazı gerçekler klâsik anlamdaki basın hürriyeti üzerinde tartışmaların ortaya çıkmasını sonuçlamıştır. Günümüzde bu hürriyetin «müessesesevî bir hürriyet» (une liberté institutionnelle) teşkil eylediği öne sürülmekte ve bu anlaşılış içinde ele alınması gerektiği açıklanmaktadır (1).

Günümüzde basın hürriyetinin gösterdiği genel durum şöylece belirtilmektedir: Basın alanında geniş bir temerküz hareketi kendisini gösteriyor. Mevkuteler belirli kişilerin ellerinde toplanıyor. Şu hal fikir ve düşüncelerin, kanaatların tam serbestlikle ifade edilebilmesi hürriyeti yönünden, elbette ki, ortaya bazı sakıncalar çıkarır. Gine günümüzde özellikle mevkute çıkarma hürriyeti bakımından diğer bir görünüş de yeni bir mevkuteye vücut verebilmek için yatırılması gereken sermayenin çok büyük olması, milyonlara ulaşması zorunudur.

Bu iki vakıa karşısında batı demokrasisi anlamı içinde basın hürriyetini muhafaza etmenin güçlüğü ortaya konulmakta ve çeşitli tedbirler düşünülmektedir (2).

Bu tedbirlerden etkili olabilecek birisi de, elbette ki, basında, oto - kontroldur. Basın mesleğinde çalışanların örgütlenmeleri ve bir meslek ahlâkı teşkil ederek bunun gereğince hareket etmeleri,

---

(1) Basın Hürriyetinin Müessesesevî Bir Hürriyet Olarak Niteliği üzerinde Bk.: Sulhi Dönmezer, Basın Hukuku, III. Bası, İstanbul, 1968, s. 88, 100, 161.

(2) Bu tedbirler için Bk.: Sulhi Dönmezer, Basın Hukuku, III. Bası, s. 90 ve son.

yalnız basına ceza kanunları yoluyla müdahaleyi azaltmak sonucunu doğurmakla kalmaz, fakat aynı zamanda 20. asırda basın hürriyeti yönünden ortaya çıkan iki gerçeğin menfi olan etkilerini de azaltmak imkânını verebilir. Bu sebepten basının kendikendini kontrolü konusuna bugün dünyanın basın çevrelerinde büyük önem verilmektedir. 1960 Devriminden sonra, Türkiye'de de, basının kendikendini kontrolü müessesesinin ihdasına girişilmiş ve bir Basın Şeref Divanı kurulmuştur. İlk yıllarda semereli olarak çalışabilen bu teşekkül zamanla etkisini kaybetme yoluna girdi. Oysa ki, Türkiye'de uygun bir şekilde yürütülebilecek bir oto-kontrol sisteminin çeşitli yönlerden büyük faydalar sağlayacağı muhakkaktır. Bu ihtiyacın gözlemini yapan İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Basın Enstitüsü ve Ekonomik ve Sosyal Konferanslar Heyeti müştereken bir seminer tertip ederek konunun ilgililer arasında dört gün süre ile tartışılmasını sağladılar. Bu seminerin genel raportörlüğü tarafımızdan yapıldı. Seminerin sonuçlarını özetlemekle beraber konu ile ilgili kendi görüşlerimizi de aşağıda metnini sunduğumuz raporla ifade ettik. Bu raporun böylece yayınlanmasının ilerdeki çalışmalar yönünden faydalar sağlayacağı kanısındayız.

*
**

«Dört ayrı tebliği ve iştirak edenlerin bütününe aktif şekilde katıldıkları, üç dört saat süren, üç ayrı celseyi ihtiva eden bir seminerin özetini yapmak ve ifade edilmiş olan düşünce ve kanaatları belirterek huzurunuzda arz etmek görevi tarafıma verilmiş bulunmaktadır. Birbirinden farklı görüş ve zihniyetleri taşıyan ve hattâ kısmen ayrı kültür dünyalarına mensup olan kişilerin, belirli bir konuda da olsa, belirttikleri noktalarını müşterek noktalarıyla ayıklayıp bunların hepsinin terkiibini ihtiva eden bir rapora vücut verebilmenin güçlüğüne elbette ki, takdir edersiniz. Ayrıca bu işi yapmak için ancak bir kaç saatlik vakte sahip bulunduğumuz da göz önüne alınacak olursa, müşkülâtın daha da ziyade olacağı âşikârdır. Bu müşkülât içinden çıkararak varıldığını zannettiğimiz genel esasları ihtiva eden bir rapora vücut vermek için şu tasnif tarzını uygulamak yolunu tuttuk: Önce «Basının Kendi Kendini Kontrolü» kavramından anlaşılması gereken mânânın neden ibaret bulunduğunu tayin etmek, sonra memleketimizde bu konuda girişilen tecrü-

beyi başarısızlığa götüren nedenleri göstermek ve nihayet sayın delegeler tarafından gösterilen muhtelif alternatifleri özetleyerek bunları belirtmeye çalışmak, gerektiğinde bunlar hakkında kıymet hükümlerini ifade etmek.

I. Basının kendi kendini kontrolünü sağlayacak ve basın hürriyetinin suistimalinden doğabilecek kötü neticelerin böylece husule gelmesini önleyecek bir düzenin meydana çıkması ve bu yolla bir basın ahlâkının tesis edilmesi, bunun faydaları hususunda delegeler arasında tam bir mutabakat mevcut bulunmuştur. Gerçekten her mesleğin icrasında uygulanan, mesleklerin etrafında kendiliğinden teşekkül eden bir takım örfler ve âdetler ve ahlâk kuralları vardır. Çağdaş toplumlarda iş bölümünün ve ihtisaslaşmanın bir sonucu olarak kendisini gösteren meslekler, kişinin yalnız maişetini temin eden vasıtayı teşkil etmekle kalmamakta ve fakat yerine göre önemi değişen sosyal anlamları da ihtiva etmektedirler. Bu sosyal anlam o mesleğin toplum yapısının istikrar içinde varlığını sürdürebilmesi yönünden oynadığı rol, ifa eylediği fonksiyona ilişkindir.

Çağdaş toplumun ihtiva eylediği meslekler içinde ise basın mesleğinin, mevkutecilik mesleğinin taşıdığı, bu yönden gösterdiği büyük önemi belirtmeye elbette ki, ayrıca lüzum yoktur. Batı demokrasisi düzenini uygulayan toplumlarda basının özel bir ticarî veya sınaî teşebbüs şeklinde faaliyet görmesi zorunludur. Mevkutelerin devlete ait olduğu bir düzende basın hürriyetinden söz etmenin bir istihza teşkil edeceğini hep biliyoruz. Ancak basın, topluma karşı mükellef olduğu büyük sorumlulukları itibariyle günümüzde kamu hizmetinde özel bir teşebbüs olarak telâkki edilmek gerekir. Bu anlamda mevkute, yatırılan sermayeye uygun bir karşılık getirmesi gereken ticarî bir müessese olarak çalışacak aynı zamanda kendisine bağlı çok önemli kamu hizmetlerini tahakkuk ettirecektir. Çağdaş basının arzedilen ticarî, vasfı, Sayın Burhan Felek'in açılış konuşmasında da belirttiği gibi ortaya bir sür'at atmosferi çıkarıyor, bu sür'at atmosferi basın mesleğinde çalışanda bir sorumsuzluk duygusunun husule gelmesine sebebiyet veriyor. Basın hürriyetinin teorik anlamı mevkute çıkarmanın hiç bir kayda tâbî olmasını, yazar olmak yönünden de, hürriyeti sıkıcı herhangi bir ön şartın yeri bulunmamasını gerektiriyor. Bu vaziyet ise yine Sayın Felek'in dediği gibi basın mesleğini giriş ve çıkışı serbest bir yol geçen hanı haline getiriyor. Şu başı boşluk, basın hürriyeti aley-

hine, memleket hesabına tehlikeler yaratıyor, bir hıfzıssıhha ihtiyacı kendisini gösteriyor.

Bütün beşerî faaliyetler için olduğu gibi basın faaliyeti yönünden de toplumun sosyal kontrol mekanizmaları elbette ki, faaliyettir. Suç teşkil eden fiil ve hareketler yetkili kazaî merciler tarafından kovuşturulup cezalandırılacaktır. Fakat mesele bundan ibaret değildir. Bir kere suç teşkil etmemekle beraber topluma zarar veren, dolayısıyla kamu oyunun basın hürriyetinden şüphe etmesine, basın hürriyetinin faziletleri karşısında suistimallerinin de toplumu çok rahatsız ettiği inancına yönelmesine sebebiyet veren bir kısım tatbikat vardır. Bir memlekette basın hürriyetinin en başta gelen desteği kamu oyudur. Kamu oyu, kötü tatbikat karşısında belirtilen tipteki düşüncelere yönelince, basın hürriyeti en başta gelen teminatından mahrum oluyor. Aslında basın mesleğinin kendi şartları içinde taazzuv etmesi, sıhhatli bir tatbikata, kendiliğinden, yaşayan bir müessese olarak kavuşması gerekir. Ne derecede iyi niyetle geliştirilmiş olsa da, dıştan gelen müdahaleler kendiliğinden taazzuvun sağlayacağı faydalar değerinde olamaz. İşte bizim basının kendi kendini kontrol sisteminden anladığımız, basın mesleğinin, ahlâkı, örfleri itibariyle kendi kendine taazzuvunu sıhhatli şartlar içinde yapması ve bu taazzuvda meslek mensuplarının belli bir dayanışma içinde bizzat kendi kendilerine yardımcı olmalarıdır.

Sayın Mauchenheim'in ve Sayın Thomas'ın burada belirttikleri gibi bu ihtiyaç köklü basın geleneklerine sahip olan, mevkuteciliğin tarihinde uzun kıdemleri bulunan memleketlerde dahi kendisini hissettirmiş ve İngiltereden Hindistana kadar basın mesleğinin, toplum yararına ve bizzat kendi yararına olarak işleyebilmesi yönünden bizzat basın mensuplarının âmil olmalarını ifade eden sistemler kurulmuştur. Bu sistemlerin kuruluşunda hiç şüphesiz mevkutelerin basın ahlâkına uygun şekilde hareketlerini sağlamak amacı başta geliyor. Fakat bunun yanında basın ihtiyaçlar bakımından iktidarları aydınlatmak, suistimalleri, tahakkuk etmeden önlemek suretiyle kanun koyucuların, neticede basın hürriyetinin şiddetle kısılmasına götürecek tedbirleri yoluna gitmemelerini sağlamak da gine izlenen amaçlardan birisini teşkil ediyor. İngilterede ve Almanya'da bu nevi teşekküllerin kurulmasındaki esas amacın kanun koyucuların belirttiğimiz müdahalelerini önlemek menşinden ilk hareketi aldıkları burada izah edilmiştir. Adeta, basından çekinen kanun koyucular «siz yapın; suistimallere siz mani olun, yapamazsa-

nız ben müdahale ederim, bu ise memleketin tümü bakımından iyi olmaz» demek istiyorlar.

Kendi kendini kontrol sistemlerini mukayeseli hukuk bakımından incelediğimizde, kontrolü icra edecek kuruluşların başta ikiye ayrıldıklarını görüyoruz:

- a) Gönüllü, rıza ile teşkil edilen ihtiyarî kuruluşlar,
- b) Kanuna dayanan, kanunî yetkileri, kanunun gösterdiği müeyyideleri uygulayan kuruluşlar.

a) Gönüllü, rızaya dayanan ihtiyarî teşekküller, bizzat mevcutlar mensupları, gazeteciler teşekkülleri tarafından seçilen, mensuplarının bir otolimitasyonla verdikleri yetkileri kullanan kuruluşlardır. Kanaatımızca bu tip teşekküller esasen basın mensuplarının kurageldikleri geleneksel teşekküllerin ileri bir merhalesini teşkil etmektedirler.

Gönüllü teşekküller kuruluş yönünden de, sırf basın mensuplarından kurulan veya aralarında basın dışı müesseselerin göndereceği kişilerin de bulunacağı kuruluşlar olarak iki tip göstermektedirler. Ayrıca gine bu teşekküller, yetki yönünden belirli bir basın yasasını ihlâl edenlere gerekli disiplin tedbirlerini uygulamakla iktifa eden basın şeref divanları veya bu yetkiyle birlikte basının diğer meseleleriyle de meşgul olan, basın adamını gerektiğinde himaye eden, iktidarlara karşı basının bütününe temsil ederek basın hürriyetinin sağlam kalmasını temin eden, mahkemeler için bir bilirkişi olarak vazife dahi görebilen basın konseyleri şeklinde de olabilmektedirler. Meselâ Alman ve İngiliz kuruluşları bu ikinci tiptedir.

Bu nevi gönüllü teşekküllerin başlıca faydası basın üzerine yukardan yüklenen ve vesayet iddiasında bulunan kuruluşlar niteliğinde olmadıkları için, yetkilerinin kolaylıkla kabul edilmesidir. Bu nevi teşekküller bir basın ahlâkını teşkil bakımından çok etkili olabilirler.

Buna karşılık bu nevi teşekküllerin nüfuzları, müeyyidelerinin etkileri fazla olmayabilir. Müessir bir kamu oyunun mevcut bulunmadığı ülkelerde ve bilhassa basınları, kuruluş icabı fazla miktarda politika içine girmiş iktisaden geri kalmış ülkelerde bu nevi teşekküllerin nüfuzları fazla olamamaktadır. Ayrıca bir takım seçim oyunları, siyasi güçlerin teşekkülleri ele geçirmeye gayret etmeleri ihtimali de vardır.

Bu seminerde teessüs eden genel kanaat, belirtilen gönüllü teşekküllerin sadece ceza veren bir organizasyon halinde kalmayarak, geniş yetkiye sahip bulunmaları, aynı zamanda çeşitli yönlerden basına hizmet eden, basın mesleğinde araştırmalar yapan ve en başta gelen ihtisas müesseseleri şeklinde taazzuv etmelerinin daha uygun olacağı yönünde belirmiştir. Yani şeref divanı yerine, basın konseylerinin teessüsü uygun mütalâa edilmiştir. Yalnız ceza veren bir umacı teşekkül, basının sevgisini kazanamamaktadır. Bu nevi teşekküllerin başta gelen hayat şartı ise basın tarafından sevilmeleri, nüfuz elde eylemeleri ve kamu oyunun bu teşekkülleri kabul edip benimsemesidir.

Gine seminerde kendisini gösteren bir eğilim de, teşekküllerin yalnız basın mensuplarından kurulmaması, toplumun itibarını kazanmış müesseseler temsilcilerinin de bu teşekküllere katılmalarıdır. Seminer bu nevi teşekküllerin daimî ve ehliyetli bir büronun kabiliyetli ve bütün zamanını tahsis edebilecek bir genel sekreterin yardımlarından faydalanması gerektiğini, bir eğilim olarak tespit etmiştir.

Gönüllü teşekküllerin uygulayacağı ahlâk yasası kuralları bakımından da iki sistem vardır: 1° Önceden soyut olarak ahlâk kurallarını tespit ederek bir yasaya vücut vermek ve sonra bu kurallara riayet olunup olunmadığını takib etmek. 2° Böylece önceden bir kısım kuralları tespit etmeden basın ahlâkına aykırı olaylar meydana çıktıkça müdahale ederek kuralı tespit edip basının buna dikkatini çekmek ve zamanla, kısım kısım basın ahlâk kurallarının teşekkülünü sağlamak; yani somut olaylardan kurallara yükselmek, bir nevi case law'un teşekkülüne yol açmak; Alman ve İngiliz sistemlerinde olduğu gibi.

b) Kanuna dayanan ve kanunî yetkileri kullanan, kanunun gösterdiği müeyyideleri uygulayan teşekküllerin esas karakteri, barolar, tabib odaları, mühendis odaları gibi, birer kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlar teşkil etmeleridir.

Belirli seçim usullerine veya tayin prosedürüne göre kurulabilecek olan bu teşekküllerin kararları elbette ki, idarî nitelikte olacak ve idarî yargı mercilerinin kontrolüne tabî bulunacaktır.

Bu nevi teşekküller meselâ bugün İtalyada olduğu gibi basın odaları şeklinde gözükülebilirler. Bunun dışında oda teşkil etmeyen muhtar kanunî teşekküller mahiyetinde de bulunabilirler. Özel hü-

kuk esaslarına göre kurulmuş teşekküllere kanunun bazı yetkiler verebilmesi de mümkündür.

Bu seminerde basın odaları şeklinde teşekküller genellikle şüphe ile karşılanmıştır. Nazi Almanyada, Faşist İtalyada bu nevi teşekküllerin kurularak gazetecilik sicillerinin teşkili ve bazı kimse-lerin bu yolda gazetecilik mesleğinden yasaklanmış bulunmalarının ortaya koyduğu misaller, bugün şartların değişmiş olmasına rağmen, böyle bir teşekkülün kabulü yönünden şüpheler, tereddütler husule getirmektedir.

Kanaatımızca genellikle kanunî teşekküllerin fayda ve mahzurları şöylece özetlenebilir: Bu nevi teşekküller, kanunlara dayandıkları ve güçlerini kanunlardan aldıkları için etkili müeyyideleri uygulayabilirler. Bu hal teşekkülün kararlarına uymak eğilimini ortaya çıkarır. Gönüllü teşekküllerde yer alan idealist kişiler, kararlarının uygulanmadığını gördükleri için, genellikle ümitsiz hale gelmektedirler; bu nevi teşekküllerde ise böyle bir sonuç hasıl olmaz. Avukatlık, doktorluk gibi meslekler mensuplarının bu çeşit teşekküller kurarak çalıştıkları, teşekküllerin bir meslek ahlâkı tesis eylediği ve bu ahlâkı uygulayabildiği meydandadır. Aynı neticelerin gazetecilik mesleği yönünden de husule gelmemesi için sebep yoktur.

Gine seminerimizin bir kısım üyeleri, basın ahlâk ve geleneklerinin henüz kuvvetle yerleşmemiş bulunduğu ülkelerde basının kendi kendini kontrol düzeninin gönüllü teşekküller yoluyla kurulmasına imkân bulunmadığını, kanuna dayanan, müeyyideleri etkili kuruluşlara olan ihtiyacın meydanda olduğunu belirtmişlerdir.

Kanunî kuruluşların leyhinde olarak öne sürülen bu görüşlere karşılık mahzurlar şöylece ifade edilmiştir: Kanunî teşekküller basın üzerinde, siyasî nitelikte baskıların doğmasına sebebiyet verebilir; basın üzerinde bu derece etkili olacak bir kuruluşu ele geçirmek elbette ki, siyasî partilerin iştahını davet edecektir. Bu yolla bizzat basın içindeki sol kanadın sağ, sağ kanadın solu tasfiye etmek teşebbüsleri meydana çıkabilir.

Bu nevi teşekküller basın üzerinde bir nevi vesayet kurma niteliğini gösterebilirler. Her şeyden müstakil ve muhtar olarak çalışması gereken basın bir vesayet altına sokulursa, bizzat basın, bu teşekkülden nefret eder ve bunun kamu oyu huzurunda itibarını kırmak için elinden geleni yapar.

Barolar ve tabib odalarıyla olan mukayesenin de yerinde bu-

lanmadığı açıklanmıştır; sayın Mauchenheim'in belirttiği gibi kanuna dayanan bir teşekkülün, hükümetin diğer bir organı olduğu iddia edilebilir. Avukatlar ve diğer meslek sahipleri için belirli bir yetişme yolu vardır. Basın mesleğinde ise belirli bir yetişme yolunu mecburî kılmak tehlikeler doğurur; böylece gazeteciliğin belirli formasyon geçirenlere tahsis edilmek mecburiyeti hasıl olur. Bu ise basın hürriyeti ile kabili telif olamaz. Gine böyle bir davranış diğer mesleklerden basın mesleğine geçilebilmesini önler; bu ise bizzat basının aleyhinde sonuç hasıl eder.

Kaldı ki, avukatlık etmek, doktorluk etmek hakkıyla gazetecilik etmek yani fikir ve düşünceleri yayınlamak hakları arasında Anayasa yönünden çok büyük farklar vardır. Bizce fikir ve düşünceleri açıklamak hakkıyla gazetecilik etmek hakkı arasındaki büyük ilişki dolayısıyla gazetecilik mesleğiyle diğer meslekleri tam olarak birbiriyle mukayese etmeğe imkân olamaz.

Gine şu ciheti de gözden uzak tutmamak gerekir ki, bu nevi mecburî kanunî teşekküllerin vücuda getirilebilmesine anayasalar müsait bulunmalıdır. Ezcümle Türk Anayasasının bu nevi kanunî teşekküllerin vücuda getirilmesine müsait olup olmadığı tartışılması gereken bir konu olarak bazı delegeler tarafından öne sürülmüştür.

Öyle sanıyoruz ki, genel olarak teorik plânda bu seminerde basının kendi kendini kontrolü için gerekli müesseseler bakımından ortaya konulmuş olan düşünceler bunlardan ibaret bulunmuştur.

Şimdi özetimizin ikinci kısmına geçebiliriz.

II. Sayın Abdi İpekçi ve tartışmalara katılan diğer bir kısım delegeler Türkiyede yapılan kendi kendini kontrol tecrübesinin tarihçesi ve bugün vasıl olduğu sonuç hakkında değerli bilgiler verdiler: Türkiyede tesis edilen basın ahlâk yasasının mücerret olarak ve diğer memleketlerin basın ahlâk yasalarından da faydalanılmak suretiyle vücuda getirildiği, böylece İngiliz ve Alman tatbikatına aykırı bir yol tutulduğu, kurulan basın şeref divanının sadece cezalandırma yetkisine sahip, yani dar yetkili bir teşekkül olarak meydana çıktığı, başlangıçta bir kısım ümitler husule geldiği halde zamanla ve bilhassa basın ilân kurumununun 48. maddesinde yer alan hüküm uygulanarak ahlâk yasasını ihlâl eden gazetelerin ilânlarının kesilmesinden sonra ve Danıştayın bu ilânların kesilmesi dolayısıyla açılan dâvâları gazeteler leyhine hükme bağlayıp ilân kes-

me kararlarını iptal eylemesini müteakip divanın nüfuzunun gittikçe azaldığı, dergi ve gazetelerin divandan çekildiği, gazetelerin ise taahhütlerini ödemeyerek divanın bir yönden de malî müzayaka içine düştüğü; 1963 de daimî bir büro kurulması hareketine girişildiği fakat bunun da başarılı olmadığı; gazetecilerin mensubu olduğu diğer teşekküllerin, ezcümle sendikaların yaptıkları toplu sözleşmelere, ahlâk yasasına uymak esasını da koydurdukları; ilân kurumunun basın ahlâk yasasına aykırılık yönünden divanı bilirkişi sayması suretiyle Danıştayın iptal kararı üzerine işlemez hale gelen müeyyideyi işletecek başka bir yol bulunmasına çalışıldığı, fakat basın ilân kurumunun yeni şikâyet konularını ortaya çıkarmaktan kaçınmak yolunu tuttuğu; kurulan büronun ve burda vazife alan Mustafa Yücel'in işin altından kalkamaması üzerine ortalama bir yol tutularak fevkalâdeden olacak ihlâlleri ele almak yolunun uygun görüldüğü, böylece bir rücu yoluna girilmiş bulunulduğu; divanın malî kaynaklarının da kapanması üzerine divanı ilga için kurucu organlara müracaat edildiği ve fakat bu organların hemen hepsinin divanın muhafazası hususunda mütalâa dermeyan ettikleri açıklanmıştır.

Görülüyor ki, Sayın İpekçi'nin çizdiği panorama acıklı bir gelişmeyi göstermektedir.

İİP'nin 1962 yılında neşrettiği (Conseils de presse et codes d'honneur professionnels) başlıklı eserin, bu teşekkülün direktörü Rose tarafından yazılan önsözünde şu satırlar vardır, «... Son sene-ler zarfında İİP gazetelerin organize ettikleri otokontrol problemi üzerinde, üyeleri adına gittikçe artan çalışmalarda bulunmuştur. Gerçekten böyle bir sistemin basın hürriyetinin bir görünüşünü teşkil eylediği kanaatini enstitü paylaşmaktadır. Bu sebepledir ki, enstitü Türk basınının, Menderes hükümetinin düşüşünden sonra, bir ahlâk yasası tesisi ve bir şeref divanı vücuda getirilmesi hususunda yardım talebi karşısında büyük mutluluk duymuştur. Türkiyenin ortaya koyduğu misal milletlerarası alanda geniş yankılar husule getirmiş ve o tarihten beri sekiz memleket enstitüye müracaat ederek tavsiyeler ve modeller talebinde bulunmuşlardır».

Kanaatımızca bu satırlar, girişilen teşebbüsün başarısızlığı konusundaki teessürü arttırıcı nitelikte olmak gerekir.

Bu seminerin basında otokontrolü sağlayacak yeni alternatifler bulmak amacının gerçekleşebilmesi yönünden elbette ki, başarısızlık sebeplerinin açıkça ortaya çıkması gerekirdi. Kanaatımızca

başarısızlık yönünden, bu seminerde bilhassa, şu sebepler belirtilmiştir:

1° Basın şeref divanının sadece ceza verici bir teşekkül olarak kurulması dolayısıyla basın mensupları tarafından âdetâ bir umacı gibi telâkki edilir hale gelmesi ve bu yüzden sevgi ve prestij elde edememesi.

2° Uyguladığı teşhir niteliğindeki moral müeyyidenin etkili olmaması ve bu müeyyidenin gazetecileri aynı hareketleri tekrarlamaktan alıkoyacak bir vasıta teşkil edememesi.

3° Basın ilân kurumununun 48. maddesinin işletilmesi yoluyla, ahlâk yasasını ihlâl eden gazeteler aleyhinde ilân kesme tarzındaki malî müeyyidelerin uygulanmasına teşebbüs edilmesinin, gazetecilerin can evine dokunmuş olması sebebiyle, ters istikamette işlemesi ve gazetelerin taahhütlerini geri alarak basın şeref divanından çekilme yolunu tutmaları.

4° Şeref divanının çalışmalarının devamını sağlayacak malî kaynaklardan yoksun hale düşmesi.

5° Türkiyede siyasî hayatın ve ideolojik münakaşaların aldığı yoğunluk dolayısıyla basın ahlâk yasasına aykırı hareketlerin pek ziyade çoğalması ve dolayısıyla kurulan büronun bunları takib edemez hale gelmesi, arada bir yapılan takibatın ise bu sebeple bir nevi adaletsizlik tesiri husule getirmesi.

6° Basın şeref divanının gerek basın mensupları arasında gerek Türk kamu oyunda arzulanan itibarı elde edememiş bulunması, divan kararlarının moral bir müeyyide olarak kamu oyunda gerektiği şekilde etki husule getirememesi.

7° Türk kamu oyunun basın ahlâk yasasına aykırı yayınlarda bulunan gazeteciler üzerinde etkili bir kontrol yapamaması, Sayın Tütengil'in belirttiği gibi, bazı hallerde teşhir moral müeyyidesinin aksine işleyerek moral yönünden cezalandırılan basın organına karşı ilginin çoğalmasına sebebiyet vermesi.

8° Türk basınında belirli ahlâki standartların kuşaktan kuşağa geçen bir kültür mirası olarak henüz teessüs etmemiş bulunması.

Öyle sanırız ki, basın şeref divanı kanalıyla girişilmiş olan tec-

rübenin başarısızlığa uğramasında âmil olan ana sebepler bunlardan ibarettir.

Sayın Tütengil'in belirttiği gibi, bu sebeplerden bir kısmı bizim şartlarımıza uygun düşmeyen temel felsefedeki hataya bağlı, bir kısmı ise esas yapıya taallük etmeyen tâlî sebeplerdir.

9° Türkiyedeki mevkutelerin esas itibariyle patronlarının etkileri altında bulunmaları sebebiyle, basında çalışanlara yönelecek bir müeyyidenin etkili olmasına imkân bulunmaması.

III. Yukarda belirtilen ana başarısızlık sebepleri karşısında ne gibi alternatifler mevcut bulunduğu, ne gibi yollar tutulabileceği konusunda seminerde çeşitli noktainazarlar belirtilmiştir.

Her şeyden önce seminere iştirak edenler, bir tek istisna ile, basında bir otokontrol sisteminin kurulması yahut devam ettirilmesi konusunda mutabık bulunmuşlardır. Bu noktainazarın aleyhinde bulunan tek delege Sayın Doğan Özgüden olmuştur. Doğan Özgüden, Türkiyede Basının kendi kendini kontrolu meselesinin değil fakat basının hürriyeti konusunun tartışılması gerektiğini, eserlerin toplatılmakta, yazarların tutuklanmakta bulduklarını, basın savcılarla savaşırken bir de kendi içinde kontrol diye yeni bir baskının çıkarılmaması gerektiğini, hâkim sınıfların ahlâksızlıkların yazılmasına engel olduğunu açıklamış ve basında otokontrola karşı bulunduğunu belirtmiştir. Gine seminerin üzerinde ittifak eylediği diğer bir husus da basın şeref divanı sisteminin bu günkü halinde muhafaza edilmesinin uygun bulunmadığı hususundaki görüş birliğidir: Bir otokontrol düzenine ihtiyaç vardır, fakat bu, bugünkü kuruluş içinde başarıya götüremez, götürememiştir.

Teklif edilen alternatifleri şöylece özetleyelim:

1° Sayın Karaca, anladığımızı göre, ancak kanuna dayanan ve cezalandırma yolunu uygulayacak olan bir teşekkül marifetiyle sonuç alınabileceğini ifade etmiştir. İtalyadaki misali nakletmek suretiyle bir odalar rejimi kurulmasının uygun olacağı fikrini öne sürmüştür. Ancak bu konuda bazı şüpheleri de ifade etmekten çekinmemiştir: Bu düzenin siyasî iktidarların iştihasını çekebilmesi, anayasaların böyle bir oda teşkiline imkân verip vermemesi gibi. Bununla beraber Sayın Karaca diğer bir takım alternatifler üzerinde durulması gerektiğine de işaret etmiştir. Aslında Sayın Karaca'nın da kesin bir teklif getirmediğini söylemek uygundur.

2° Sayın Güresin basının ticarî niteliği ile kamu hizmeti gören bir teşekkül olması vasıfları arasındaki çelişmelere işaret ettikten sonra, bugün basının sisteminin ortaya çıkardığı problemlerin Türkiyede de mevcut bulunduğunu kaydetmiştir. Güresin esasta şeref divanı ve hattâ gönüllü konsey sistemlerini, yani rızaya dayanan moral sistemlerin yetersizliğini belirterek meseleyi bir hukukî kuruluş içinde ele almanın uygun bulunacağına temas etmiş fakat bununla beraber anayasa yönünden meselelerin mevcut bulunduğunu belirttikten sonra Anayasanın 23. maddesindeki sarahat icabı, gazete ve dergi çıkaracakların vasıflarını peşinen gösteren bir sınırlamanın uygun olmayacağını belirtmiş ve netice olarak hukuka dayalı bir müessese kurulmasının çarelerinin araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Öyle sanırız ki, Sayın Profesör Kaynar da esasta hukuka dayalı bir müessese fikrine taraftar olmakta ve fakat çeşitli hukukî meselelerin bir mütehassıslar komisyonunda ele alınması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

3° Sayın profesör Tosun böyle bir kanunî teşekkülün Türkiyenin içindeki durum bakımından çok tehlikeli olacağına işaret etmekte ve divanı gönüllü bir konsey haline getirerek buna bazı yetkilileri vermekle yetinmenin zaruretine işaret etmektedir.

Sayın Alpar da kanunî teşekkül aleyhinde bulunmuş ve esas itibariyle profesör Tosun'un görüşü istikametinde olan noktalarını belirtmiştir. Bu fikre karşılık Güresin bugünkü divanın alternatifinin basın konseyi olmadığını, bu konseyin de bir iki senede güdük hale geleceğini açıklamıştır.

4° Prof. Ataay bir basın ahlâk yasasına ihtiyaç olduğunu ve bu yasanın ihtiva etmesi gereken sair bir takım hususları da belirttikten sonra esas itibariyle kanuna dayalı bir teşekkülün taraftarı olduğunu belirtmiş ve basın şeref divanının kanunla kurulması gerektiğine işaret etmiştir. Bu divana yüce basın divanı adının verilmesi gerektiğini, bu divanın üyelerinin basın teşekküllerinde, anayasa mahkemesince, yargıtay ve daniştay tarafından seçilecek asil ve yedek üyelerden kurulması gerektiğine işaret etmiş, yüce basın divanına dahil üyelerin meslekten men cezası gibi etkili cezalar verebilmesi yetkisine sahip olması gerektiğini, tazminat yönünden hâkimlerin durumunda bulunmaları gerektiğini açıklamıştır.

5° Sayın Tütengil basın şeref divanının yeni bir şekle soku-

larak jüri gibi işleyen bir mahkeme niteliğinde müessese teşkil etmesini, bu jüriye basınla ilgili sendika ve cemiyetlerin üye olmaları gerektiğini, devamlı üyelerin yanı sıra, ele alınan konularla orantılı ad hoc üyelerin de davet edilmesi icab edeceğini, bu jürinin kötü davranışları kınama, iyi davranışları değerlendirme yetkisine sahip bulunması gerekeceğini, basın ilân kurumu kanununda mevcut 48. maddenin işler hale getirilmesi gerektiğini, uygun davranışlar gösteren, fikrî faaliyette bulunan dergiler yönünden jürinin mükâfatlandırma yetkisine sahip bulunması gerektiğini ilâve etmiştir.

Görülüyor ki, Tütengil'in mülâhazaları esasta Prof. Tosun'un mülâhazalarına benzemekte ve fakat daha tafsilâtli bulunmaktadır.

6° Anladığımızı göre Sayın İpekçi esasta şeref divanı sisteminin yeni bir şekle sokulması konusunda mutabıktır. Bununla beraber basın odaları teşkilinin en son baş vurulacak bir çare olarak akılda tutulmasına taraftardır.

Sayın Felek de kanaatımızca bu noktainazarı bölüşmekte esasta oda şekline taraftar bulunmamakta fakat kanuna dayalı, muhtar, içinde basın meselelerinin etüd edilebileceği bir kuruluşa olan ihtiyacı belirtmekte ve bugünkü Türk basınının bu konuda âcil tedbir beklediğini ifade etmektedir.

Öyle sanıyoruz ki, bu seminerde öne sürülmüş olan alternatifler bunlardan ibarettir. İşin özeti şu olmaktadır: Bir kere bugünkü basın şeref divanı sisteminin haliyle muhafaza edilmesinin veya işletilmeye çalışılmasının hiçbir fayda sağlayamayacağı hususunda mutabakat hasıl olmuştur. Gine sadece cezalandıran bir teşekkülün değil fakat aynı zamanda basına hizmet eden, onu koruyan, basındaki taazzuvu kolaylaştıran basın ahlâk esaslarını kısım kısım yaratılmasına yardımcı olan, basının bütünüyle sözcülüğünü edebilecek, bu itibarla prestije sahip kişiliklerin içinde bulunduğu geniş yetkili bir teşekkülün kurulması hususunda da, öyle sanıyoruz ki, kuvvetli bir cereyan belirmiştir. Bütün mesele böyle bir teşekkülün gönüllü mü olması gerektiği, yoksa kanuna dayanan kanunun verdiği yetkileri kullanan bir teşekkül mü olması gerektiği hususudur. Seminerin muhterem üyeleri bu konuda bir mutabakata varmamışlardır.

Bizim kanaatımızca teessüs edecek olan kuruluşun basın üzerinde vasilik rolü ifa eden bir teşekkül şeklinde belirmemesi, esas unsurdur. Bu teşekkül basın ahlâkının yerleşmesi ve uygulanmasını

sağlayacak bir dayanışma aracı olmalıdır. Gerçekten böyle bir teşekkül aslında bir dayanışma aracıdır. Zira basın mensupları bu teşekkül içinde basın hürriyetinin kullanılmasından doğan suistimalleri elbirliğiyle önlemeye çalışarak basının tökezlemesine mani olmaya çalışmaktadırlar. Bu itibarla bu kuruluşun esas unsuru gine basından gelmelidir.

Böyle bir kuruluşun mutlaka sağlam malî kaynakları olmalıdır. Gönül, böyle bir kuruluşun malî kaynaklarını tesis edilecek vakıfların sağlamasını ister. Bize öyle gelir ki, bütün basın el ele bu amaç yönünden çalışsa Türkiyede bu maksatla vakıfların kurulması güç bir şey değildir. Çeşitli teşekküllerin malî kaynak elde etmeleri için etkili propaganda yapabilen basın bir defa da el ele ve birlikte olarak bu konuda propaganda yapabilir. Basın İlân Kurumuna böyle bir teşekkülün malî sorumluluğu da yüklenebilir.

Böyle bir kuruluşun mutlaka kuvvetli bir bürosu ve bütün zamanını bu kuruluşa tahsis edebilecek ehliyetli genel sekreterleri olmalıdır. Böyle bir kuruluşta esas unsuru basın mensupları teşkil etmelidir ve basın mensupları bu kuruluş içine getirilirken bunların dengeli bir şekilde muhtelif siyasî kanaatları temsil edenlerden olmalarına dikkat edilmelidir. Bu kuruluş esasta moral müeyyideye istinad etmelidir. Fakat anayasanın ve kanunların cevaz vereceği diğer müeyyide neveleri de öngörülmelidir.

Muhterem dinleyiciler; bizim kanaatımızca arzedilen esasları uygulayabilecek nitelikte gönüllü, kanuna değil ve fakat rızaya dayanan teşekküllerin vücuda getirilmesi elbette ki, tercihe şayandır. Memleketimizin son 60 yıldır basın hürriyeti konusunda geçirdiği tecrübeleri bilen bir hukukçu sıfatıyla bu konuda kanunî teşekküllerin ortaya çıkarabileceği tehlikeler bizi ürkütmektedir. Bununla beraber arzettiğimiz tipte bir gönüllü teşekkülün başarısızlığa mahkûm bulunduğu hususunda tam bir kanaat varsa, çok titizlikle tesbit edilecek şartları ve hukukî teminatı içinde kanuna dayalı bir kuruluşu da kabul etmek zarureti vardır. Zira başıboş bir basının ortaya koyacağı tehlikeler, kanunî bir teşekkülün husule getirebileceği tehlikelere nazaran daha vahim olarak gözükmemektedir.

Böyle bir kanunî teşekkülün vücuda getirilmesi noktainazarı ekseriyet kazanırsa elbette ki, mütehassısların birleşerek dikkatli bir hazırlık çalışması yapmaları gerekecektir. Zira bu konuda çeşitli hukukî meseleler ve bilhassa Anayasaya mutabakat konusu ciddiyetle ele alınmak gerekmektedir.»